

Demokrat Parti Döneminde Fındık Destekleme Alımları*

İhsan Seddar KAYNAR¹

Özet

Fındık üreticilerinin üye olduğu bir kooperatif olarak FİSKOBİRLİK'in kuruluşu özellikle Karadeniz bölgesinin kalkınmasında çok önemli olmuştur. Tarım ürünü piyasalarının oluşumunda, her ürün için farklı değişkenler devreye girmektedir. Fındık piyasasının oluşumunda, üreticilerden ve FİSKOBİRLİK'ten çok daha önemli bir rolü, ürünü üreticilerden alan ve piyasaya aracılık eden tüccarlar üstlenmiştir. Destekleme alımları ile devletin fiyata [geç] müdahalesi, çoğu zaman tüccarların etkinliğini daha da artırmıştır. Fındığın Cumhuriyet tarihi boyunca ülkenin en önemli dış ticaret ürünlerinden biri olması, gündemde daha çok yer almasını sağlamışsa da çok dar bir bölgede belirli bir alanda sınırlı sayıda üretici tarafından üretilmiştir. Üretildiği bölgede 1950'li yıllarda monokültür olmaya başlamıştır. Piyasa fiyatı ne olursa olsun, üreticilerin fındığı piyasaya ulaştırmak zorunda olması ve üretimden önce yapılan alivresatışlar; politika yapıcıların üreticilerin çıkarlarını korumalarını zorlaştırmıştır. Bu çalışmada Demokrat Parti hükümetleri döneminde 1951'den 1958'e kadar düzenli yapılan destekleme alımları incelenmiştir. Çalışma, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden erişilen birincil kaynaklarla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fındık, Tarımın Ticarileşmesi, Destekleme Alımları, Demokrat Parti

JEL Sınıflandırması: N00, N44, N54, Q10

Support Purchases of the Hazelnut During Democrat Party

Abstract

FİSKOBİRLİK was founded by hazelnut farmers that become especially important in the development of the Black Sea region. In the making of markets for agricultural products, one can identify different elements for each product, which had played important roles. Merchants, for instance, had a more significant role in the hazelnut market than the producers and FİSKOBİRLİK. Activism of merchants increased with state's support purchases and (albeit late) intervention to market prices. Hazelnut was one of the most important foreign trade products of the country. This point put the hazelnut to government's agenda. However, it continued to be produced by a limited number of producers in a very limited area. In 1950s, it began to be monoculture in the Black Sea region. Regardless of the market price, the fact that producers have to sell the hazelnut and the advanced sales made before harvest; policy makers could hardly protect the interests of producers. The study examines the "support purchases" made by the state during the Democratic Party continued regularly between 1951 and 1958. The main source of this study is "Fonds of Republican Period" section of the State Archives.

Keywords: Hazelnut, Commercialization of Agriculture, Support Purchases, Democrat Party

JEL Classification: N00, N44, N54, Q10

* Bu çalışma 12-14 Nisan 2018 tarihlerinde Şanlıurfa'da düzenlenen "Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan "Türkiye'de Fındık Piyasasının Oluşumu ve Tüccarların Rolü" başlıklı tebliğden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, seddar@gmail.com. orcid.org/0000-0003-3446-2310

1. Giriş

Tarım kesimine yapılan düzenli destekleme alımları, uzun vadede çiftçilerin ürün tercihlerini etkileyen en önemli unsurlardan biridir. 1930'larda Türkiye'de kooperatifler kurulmaya başlanmıştır. Kooperatiflerin birliklere dönüşmesi ve kurumsallaşması süreci uzun bir döneme yayılmıştır. Demokrat Parti 1950'de iktidara geldikten bir yıl sonra fındık destekleme fiyatı belirleyerek, üreticilerden fındık alınması için Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği görevlendirilmiştir. Ziraat Bankası'nın verdiği kredilerle yapılan alımlarda, fındık piyasasının kooperatifler aracılığıyla düzenlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Fındık, geleneksel olarak Türkiye ekonomisinin döviz kaynağı olarak anılmakta ve dış ticaret listelerinde her zaman ilk üçte yer almaktadır.

Demokrat Parti hükümetleri, 14 Mayıs 1950'de yapılan Genel Seçim ile 27 Mayıs 1960 Askeri Darbe arasında Türkiye'yi yönetmiştir. İktidarda bulunduğu yıllarda Meclis çoğunluğuna sahip olan Demokrat Parti; karar alma ve uygulama süreçlerinde herhangi bir dirençle karşılaşmamıştır. Demokrat Parti iktidara geldikten sonraki ilk fındık destekleme alımı 1951 yılında yapılmıştır. Çalışmada, Demokrat Parti hükümetleri döneminde 1951'den 1958'e kadar düzenli yapılan destekleme alımları incelenmiştir. Bu dönemin fındık destekleme alımlarında, ilk dikkati çeken husus, oluşacak zararın Milli Korunma Fonu ile tasfiye edilebileceğidir. Diğer önemli husus ise, doğrudan üreticileri hedefleyerek kararnameler çıkarılsa da, tüccarların destekleme alımlarından yararlanmak istemeleri ve bunun için çeşitli girişimlerde bulunmalarındır. Çalışma iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Öncelikle 1950'lerdeki fındık destekleme alımları tarihsel akışa uygun olarak bakanlar kurulu kararları incelenerek bir araya getirilmiş ve ayrı bir bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde, Bakanlar Kurulu'na kararların gelişi, Karadeniz bölgesini kalkındırma amacı, devlet desteğine tüccarların dahil edilmeye çalışılması ve denge unsuru olarak Milli Korunma Kanunu'nun rolü açıkça görülmektedir. Diğer bölümde bir değerlendirme yapılarak, ikincil kaynakların ortaya koyduğu kavramsal çerçeve ve sayısal veriler kullanılmıştır. 1950'lerin ve Demokrat Parti'nin fındık destekleme alımlarındaki özgün konumunun ortaya çıkmasında bu veriler, yapılan yorumlara önemli katkı sunmuştur.

2. Destekleme Alımları

1951-52 yılı fındık sezonu destekleme alımı K/835 sayılı kararla Bakanlar Kurulu'nda 20 Temmuz 1951'de kararlaştırılmıştır. Milli Korunma Kanunu'nun 26. maddesine göre tahsis edilen 30 milyon lira ile üreticiden fındığın satın alınması işleminin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nca yapılmasına karar verilmiştir. "*Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği*", fındığın üreticiden toplanması, işlenmesi ve satışından sorumlu olarak görevlendirilmiştir. Birliğin idare masraflarına karşılık olarak satış bedelinin %2'si kadar bir meblağ birliğe kalacaktır (BCA. 126-54-6).

9 Ağustos 1951'de K/840 sayılı karar ile 1951-52 yılında üreticiden fındık alınmasında, Milli Korunma Kanunu'nun 26. Maddesi'ne göre Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın memur edildiği tekrar kararlaştırılmıştır. Ayrıca tasfiye halinde

bulunan Ticaret Ofisi'nin tahakkuk etmiş ve edecek karının fındık destekleme alımlarında kullanılması kabul edilmiştir (BCA. 126-60-7). Destekleme alımları için Ziraat Bankası'na tahsis edilen ama kullanılmamış olan fondaki 1.284.000 liranın K/835 sayılı göre fındık satın alımında mütedavil sermaye olarak kullanılması için 26 Kasım 1951'de K/850 sayılı Bakanlar Kurulu kararı çıkarılmıştır (BCA. 127-89-13).

1951 yılının Eylül ayında İstanbul Borsası'ndaki iç fındık fiyatı 212,9 kuruş, Ekim ayında 234,49 kuruş ve 18 Aralık'ta 218-231 kuruşa çıkmıştır. İngiltere ve Almanya'nın alımları kısması ile fiyatlar Aralık ayının ilerleyen günlerinde biraz daha düşmüştür. Giresun'da Eylül'de kabuklu tombul fındık 90,75 kuruş ve Kasım'da 111 kuruş; Ordu'da ise Aralık ayında 100-110 kuruş olmuştur.

1951 yılı fındık sezonunun son günlerinde 29 Aralık 1951'de "*Fındık Mahsulünün Durumu*" başlıklı bir rapor yayınlanmıştır. 1950'de 24 bin ton kabuklu fındıktan 11 bin ton iç fındık elde edilmişken, 1951 yılı rekoltesinin 80 bin ton kabuklu ve yaklaşık 35 bin ton iç fındık olduğu belirtilmektedir. İtalya'nın üretimi geçen seneye oranla %15 düşerek 28 bin ton kabuklu olarak gerçekleşmiş, İspanya'nın rekoltesi ise geçen sene ile aynı kalarak 20 bin ton tahmin edilmiştir (BCA. 84-532-10). Raporda Avrupa'nın Türkiye dışındaki iki önemli fındık üreticisi ülkesi olan İtalya ve İspanya'daki rekolte tahminlerinin ve üretim miktarlarının takip edilmesi dikkat çekmektedir.

Ağustos'tan itibaren yıl sonuna kadar 41 milyon TL değerinde 17.545 ton iç fındık ihraç edilmiştir. Alıcı ülkeler arasında Almanya, İngiltere, Fransa, İsviçre, Hollanda, İsveç, ABD, Mısır ve Belçika yer almaktadır. 15-16 bin ton iç fındık daha, ihraç edilmek için hazır beklemektedir. Almanya'ya ihraç edilmek için bekleyen 5 bin ton kırılmış fındığın 4 bin tonu üretim bölgelerinde ve bin tonu İstanbul'da esnaf ve tüccarın elindedir. Aracıların elinde kalan 5 bin ton fındık, üreticiden yüksek fiyata alınmıştır. Ancak Almanların düzenli olarak yapacağı beklenen 2 milyon dolarlık Ocak ayı kontenjanları gerçekleşmeyeceği görülmüş ve 2,5 milyon dolarlık ihaleli alım yapılmamıştır. Önemli alıcılardan olan İngilizler de alımlarını sınırlamışlar ve ihracatçı zarara girmiştir. Destekleme alımları ile sorunsuz başlayan piyasa ilişkileri, aracılardan zararının önlenmesini gündemine almış, devlet eliyle iç piyasada fiyat düşüşünün önlenmesinin çareleri aranmaya başlanmıştır. 1951 yılının sonunda yayınlanan "*Fındık Mahsulünün Durumu*" raporu bu amaçla hazırlanmıştır. Rapordaki somut öneriler arasında fındığın üreticiden alış fiyatının 100 kuruştan 110 kuruşa çıkarılması, kırılmış fındıkların bekletilmeden "*III sayılı ihraç listesi*"ne eklenmesi ve "*debloka*" bulunmaktadır.

Önerilen çözümlerin başında, kırılmış fındığın tasfiyesi için kilo başına 10 kuruş fiyat artışı bulunmaktadır. 110 kuruştan alınacak olan 10 bin ton eski iç fındık, gelecek sezonun yeni ürünü açısından mahsur yaratacaktır. Dönemin koşullarında kırılmış fındığın hızla bayatladığını, tazeliğini yitirdiğini ve işlenmek üzere hızlıca fabrikalara gitmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. İkinci öneri ise fındığın III sayılı İhraç Listesi'ne girmesidir. Dış ticarete böyle bir müdahale yapılırsa, fındığın ihraç fiyatı %30 düşecektir. Uluslararası piyasada oluşacak ani ve kalıcı fiyat düşüşü, önceden yüksek fiyat ile fındık alan ithalatçıların güvenlerini

sarsacak ve piyasa fiyatını daha da aşağıya çekecektir. Ayrıca fındık fiyatının ucuzlaması ile III numaralı listedeki diğer ürünlerin de talebi düşeceği için, takas listesindeki denge tamamen bozulacaktır. Bu durum Türkiye'nin ithalat politikası için olumsuz bir durum oluşturacaktır (BCA. 84-532-10).

Aracılar, 1952 yılının Ocak ayında piyasanın canlılığına güvenerek, fındığı kırarak ihracata hazır beklemeye başlamışlardır. Ancak bu hazırlıklar boşa gitmiş, Almanya ve İngiltere'nin talep kısıtlaması ile kırılarak hazırlanmış iç fındıklar ihracatçının elinde kalmıştır. Çözüm önerini tartışmak ve derinleşen krizi çözmek için 24 Ocak 1952'de Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nda bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya Giresun'dan Ali Saim Bozbağ, Fakri Çakır, Osman Nuri Aksoy ve Şükrü Yazgan, Trabzon'dan Hakkı Güreman ve Kemal Alemdağ ve Ordu'dan Abbas Akyol ile Kahraman Sağırağa adlı tüccarlar, İstanbul Fındık İhracatçıları Birliği adına Birlik Başkanı Refii Teksan ve bölge milletvekilleri Hayrettin Ekmen, Mazhar Şener, Tahsin İnanç, Hamdi Bozbağ, Naci Duyduk ve Vahit Yöntem katılmıştır. Fındık tacirleri hükümetin belirli konularda tüccarların lehine karar almasını istemektedir. Fındık fiyatının düşüşünü önlemek için ya 90 dolar asgari ihraç fiyatı kaldırılmalı ya da bu haliyle süreklilik sağlanmalıdır. Deblokaj uygun değilken resportasyon ise birliklerin kararıdır. İhracatçının 1951 yılı fındığını dış talepten bağımsız olarak kırması sonucu başlayan fındık buhranı, üreticileri ilgilendiren "kabuklu fındık" sorunu değildir. Toplantıya katılanlar krizin maliyetinin en sonunda devlete yükleneceğini belirtmişler ve devletin bir an önce çözüm bulması gerektiği yönünde görüş birliğine varılmışlardır (BCA. 76-480-3). Milli Korunma Kanununun 26. maddesine göre Bakanlar Kurulunun K/835 ve K/840 sayılı kararlarla 1951-52 yılında üreticilerden fındık satın alma hususunda Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na verilen yetki; 1 Şubat 1952'de K/854 sayılı kararı ile "tüccar"dan da iç fındık satın alma şeklinde genişletilmiştir (BCA. 128-9-5). Böylece tüccarın elindeki fındık da devlet tarafından alınarak kriz atlatılmıştır.

18 Mart 1952'de Karadeniz Bölgesi'ndeki fındık rekoltesinin 80 bin ton olacağı tahmin edilmiştir. 1951 yılında ihraç edilen kabuklu fındık miktarı Ağustos'tan Aralık ayı sonuna kadar 45 bin ton düzeyinde gerçekleşmiştir. 1952 Ocak'ından itibaren başlayan dış talep yetersizliği, serbest piyasada fındık fiyatının hükümetin müdahale fiyatına yaklaşmasına neden olmuştur. Ayrıca, ihraç edilmek için kırılan fındıkların piyasaya olumsuz bir hava verdiği görülmektedir. 28 Ocak 1952'den itibaren ihraç belgesi olan yaklaşık 5.324 ton fındığın 230 kuruştan alınacağı duyurulmuştur. İstanbul'daki 1.700 tonun alım işlemleri hızlandırılmıştır. Bu müdahaleler iç piyasada fındık fiyatının gerilemesini durdurmuş ve üretim alanlarındaki müdahale fiyatı olan 100 kuruşun üstüne 102-103 kuruşa çıkarmıştır. K/835 ile tahsis edilen 30 milyon TL; Milli Korunma Fonu'nda mevcut olmadığı için kullanılamamıştır. K/840 sayılı karar ile Ticaret Ofisi'nin karı ile K/850 sayılı karar ile Milli Korunma Fonu'ndan tahsis edilip kullanılmayan 1.284.000 TL destekleme alımlarına tahsis edilmiştir. Bu yeni tahsislerle fındık alımları ayarlanabilmiş ve ihracatçıların karşılanamayacak taleplerine yer bırakılmamıştır (BCA. 84-533-1). Yine de üreticilerin fındık müdahale fiyatlarının 110 kuruşa çıkması beklentisi olduğu görülmektedir. Ancak geçen sezondan 26-30 bin ton

findık satılamamış ve satılamayan bu findıkların 30-35 milyon Lira mali külfeti olacağı hesaplanmıştır.

28 Temmuz 1952’de K/870 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 1951 findık sezonunda Giresun Findık Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine üreticiden findık alması için verilen yetki, tekrar verilmiştir (BCA. 129-54-8). Destekleme alım fiyatının 50 randıman findık için kilosunun 100 kuruş olması kabul edilmiştir. Sezon boyunca yapılacak alımlar 1 Şubat 1953’e kadar sürecek ve sadece üreticilerin kendi ürünlerinin alımı ile sınırlandırılacaktır. Bu kararname ile daha önce çıkarılmış olan K/854 ve K/866 sayılı kararlar yürürlükten kaldırılmıştır. Önceden satın alınan iç findığın, o sırada konsinyasyon suretiyle dışarıya gönderilmiş Giresun Findık Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine satılmayan findıkların da, destekleme alımlarından faydalanmasına 20 Şubat 1953’de karar verilmiştir (BCA. 131-23-18).

1953-54 ürün yılında findık üreticisinden findık alınması 27 Temmuz 1953’te K/901 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir (BCA. 132-59-6). 50 randıman kuru değirmenlik tombul findığın kilosunun 100 kuruş esasından değerlendirilmesi kabul edilmiştir. 1 Şubat 1954’e kadar yalnız findık üreticilerinin kendi mahsulleri alınacaktır. K/901 sayılı karar ile 1953 yılında findıkların satın alınması için İktisat ve Ticaret Bakanlığına verilen yetkinin, ihraç edilmeyip tüccarın elinde kalan findıkların alınmasına da genişletilmesi K/937 sayılı karar 13 Mayıs 1954’te kararlaştırılmıştır (BCA. 135-46-19). Milli Korunma Kanununun 26. maddesine dayanarak “*FOB 310 kuruş fiyatı esasından*” aynı yılın ürünlerinden tüccarın elinde kalanların satın alınmasına karar verilmiştir.

1954-55 yılı için üreticilerden destekleme alımı yapılması; 1951-52, 1952-53 ve 1953-54 ürün yıllarında olduğu gibi İktisat ve Ticaret Bakanlığı’na verilen yetki ve Findık Tarım Satış Kooperatiflerine verilen görev ile aynı esaslar dahilinde K/943 sayılı kararlar Bakanlar Kurulunca 6 Temmuz 1954’te verilmiştir. Birlik, Milli Korunma Kanununa dayanarak findık fiyatlarının iç piyasalarda tanzimine de memur edilmiştir. Kilosu 125 kuruştan 1 Şubat 1955 tarihine kadar yalnızca findık üreticilerinin kendi ürünleri satın alınacaktır. Kararname tüccarın elindeki findıkları kapsamamaktadır (BCA. 136-60-2).

1955-56 yılları için önceki yıllarda olduğu gibi, üreticiden findık alınmasında 25 Temmuz 1955 tarihli K/984 sayılı kararname kabul edilmiştir. Kilosu 125 kuruştan alınması belirlenmişse de, 3 gün sonra yapılan düzeltme ile destekleme fiyatı 140 kuruşa yükseltilmiştir (BCA. 144-68-5). Bu düzeltmede, dünya findık fiyatlarının yükselme yönlü olduğunun görülmesi ve Türkiye’nin rekoltesinin düşük olacağı beklentisi etkili olmuştur. 1955 yılı rekoltesinin, geçen yıl 115 bin ton olarak gerçekleşen rekoltenin yarısı kadar olacağı tahmin edilmiştir. 1951 yılından beri edinilen tecrübelerle, üreticinin korunması ve tüccar tarafından istismar edilmemesi için “*destekleme ve müdahale alımları*” yalnız “*üreticinin kendi ürünlerine yönelmeli*” ve üreticinin spekülatif hareketlerden korunmasına hizmet etmelidir. Serbest ticaret erbabı, belirlenen destekleme fiyatını baz alarak, tecrübe ve mesleki bilgisi ile piyasayı geliştirmeli ve kendi çabası ile kazancını artırmalıdır. Findık tüccarının piyasada aktör olarak hareket ederken, devletten bağımsız bir duruş sergilemesi beklenmektedir (BCA. 144-68-5).

İhsan Seddar KAYNAR

1956-57 üretim yılında üreticiden fındık satın alması için Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine, geçen yıllardaki uygulamalarla aynı esaslarla K/1034 sayılı kararname ile 9 Ağustos 1956'da Bakanlar Kurulunca görev verilmiştir (BCA. 144-68-5). Bu kararname ile Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, ayrıca Milli Korunma Kanununa istinaden fındık fiyatlarının iç piyasalarda tanzimine de "memur" edilmiştir. Ziraat Bankası, alımları yapacak olan Fiskobirlik'in ihtiyaç duyduğu krediyi vermekle görevlendirilmiştir. %50 randımanlı kuru değirmenlik tombul kabuklu fındık 1 Şubat 1957 tarihine kadar kilosu 145 kuruştan ve sadece üreticilerden alınacaktır. Tüccardan fındık alınmaması kararlaştırılmıştır (BCA. 144-68-5). 1 Şubat 1957 tarihine kadar devam edecek işlemlerden, alınacak masrafları ile maliyeti ve dış piyasalardaki satış fiyatları arasında oluşacak farkın Milli Korunma Hesaplarına intikal ettirilmesi K/1081 sayılı Kararname Bakanlar Kurulunca 25 Mart 1957'de kararlaştırılmıştır (BCA. 145-120-17). Bölgenin kalkınmasını engelleyeceği nedeniyle, fiyat farkından kaynaklı zararın kooperatif ortaklarına yansıtılmaması için böyle bir karar alındığı belirtilmektedir.

13 Ağustos 1957'de Bakanlar Kurulunda kabul edilen K/1106 sayılı karar ile 1957 yılı fındık sezonu için ürün satın alma yetkisi Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine verilmiştir (BCA. 146-39-20). Kararnameye dikkatle bakıldığında fındığın üreticiden satın alınmasında 4648 sayılı Milli Korunma Kanununun değiştirilmiş olan 26. Maddesi'ne referans verildiği; işlenmesinde ve satışında Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin görevlendirildiği görülmektedir. %50 randımanlı kuru değirmenlik tombul kabuklu fındığın kilosu 210 kuruştan alımına 1 Şubat 1958'e kadar devam edilecek, sadece üreticilerin kendi fındığı alınacak ve tüccarın fındığına dokunulmayacaktır. Bu amaçla Birliğe Ziraat Bankası'ndan 100.000 lira kredi açılmıştır. Birliğin görevini yerine getirirken oluşan idare masraflarını karşılayabilmek için fındık alım bedelinin azami %2'sine kadar olan kısmı, Ticaret Bakanlığınca oluşturulacak bir komisyona verilecektir. Alım satım işlemleri yapıldıktan sonra elde kalan para, kredilere mahsuben Ziraat Bankasına yatırılacaktır. Ziraat Bankası'ndaki bu hesabın tasfiyesi sırasında oluşacak kar ve zarar Milli Korunma hesaplarına aktarılacaktır (BCA. 146-39-20). Bu yıl Türkiye'nin rekoltesi 90 bin ton azalarak 45 bin ton civarında olması beklenmektedir. İtalya ve İspanya'nın rekoltesi bir önceki yıldan toplam 31 ton fazla tahmin edilmiştir.

K/1106 kararına uygun olarak Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinin üreticiden satın aldığı fındık bedellerinin bakiye kalan ödemesi ve tüccar elinde kalan 10 bin ton civarındaki kabuklu fındığın alımı için 100 bin liralık kredi yetersiz kalmıştır. Birlik, çiftçiden aldığı fındığın parasını ödeyememiş ve borçlu kalmıştır. Belgelerde görüldüğü kadarıyla, yurtdışı satışlarının tek bir elden yapılması önerilirken, Karadeniz bölgesindeki tüccarın elinde kalan 10 bin tonluk kabuklu fındığın üretici fındığı gibi Fiskobirlik tarafından alınması istenmektedir. Destekleme alımında üretici yanında tüccardan da fındık alınması gerektiği hususu, çeşitli defalar hazırlanan kanun tasarılarına da konu olmuştur. Hatta 1957 sezonu için hazırlanan kararnamenin ilk taslağına "*Tüccardan yapılacak mubayaaların 15 Mayıs 1958'de son verileceği*" gibi bir kısım eklenmişse de, çıkan kararnamede

“tüccar” kısmı kaldırılmıştır. T.C. Koordinasyon Heyeti tarafından 15 Nisan 1958’de kredinin artırılması için teklif yapılmış ve buna uygun olarak çiftçiye olan borcun tasfiyesini çözmek için K/1106’ya ek olarak Bakanlar Kurulunca 10 Mayıs 1958’de K/1154 sayılı kararname çıkarılmıştır. Ziraat Bankası’nın açtığı 100.000.000 TL’lik kredi, birliğin üreticiye olan borcunu ödemek için 130.000.000 liraya çıkarılmıştır.

3. Değerlendirme

İmparatorluk döneminde olduğu gibi, erken Cumhuriyet döneminde de fındık, dış ticarete konu olan değerli bir tarım ürünüdür (Kızılkaya, 2018: 127-128). Tarım üreticilerinin örgütlenmesi için 19.yy’ın ikinci yarısından itibaren kooperatifleşme sayılabilecek öncü kurumlar kurulurken, erken Cumhuriyet döneminde bu kurumlara yönelik hukuki altyapı oluşturulmuştur (Varlık, 1980). Bu çalışmada incelenen 1950li yılların hemen başında fındığın üretildiği bölge ile ihracatının yapıldığı yer arasında bir önemli ayrışma yaşanmış ve fındık ihracatı yapan Giresun ve İstanbul merkezli iki ayrı ihracat birliği faaliyet göstermeye başlamıştır (Soysüren, 2018: 40).

Cumhuriyetin tarım tarihine yakından bakıldığında 1950’lere damgasını vuran en önemli gelişmelerden birinin tarım alanlarının genişlemesi olduğu görülür. Demokrat Parti hükümetlerinin destekleme alımları ile fiyattaki belirsizliği ortadan kaldırması çiftçilerin tarıma yatırım yapmasını ve ekilen arazilerin genişlemesini mümkün kılmıştır (Özcan, 2015: 39-40). Bu açıdan destekleme fiyatının hasat öncesinde belirlenmesi, çiftçilerin alivre satışlar altında ezilmesini önlemiştir. Fındığın doğrudan üreticiden alınmasını içeren destekleme alımı, piyasada fındık fiyatının oluşumunda tüccarın düşük fiyat vermesini engelleyen bir mekanizmanın oluşumunu hızlandırmıştır. Fındık piyasasının oluşumunda fiyatlama ve satışıdaki belirsizliklerin giderilmesi, yeni alanlara fındık dikilmesine ve kısa sürede ülke çapında üretilen fındık miktarının da artışına neden olmuştur.

Literatürde destekleme alımlarına yönelik kavramsal çerçevenin açıklandığı çalışmalara erişmek mümkündür. Bu çalışmalarda genellikle kurumların rolleri aktarılmıştır (Doğruel, 1993: 49). Demokrat Parti dönemini inceleyen çalışmalarda ise dünya fiyatları düşme eğiliminde olan hububatın destekleme alımları araştırılmıştır (Yurtoğlu, 2017: 171-181).

Demokrat Parti döneminde diğer tarım ürünleri gibi, fındığa gösterilen yakın ilgi sonucu 7-10 Kasım 1955’de Giresun’da “İkinci Ulusal Fındık Kongresi” toplanmıştır (Ziraat Vekaleti, 1956: 1-2). 1955 fındık sezonunda destekleme alımları sürerken toplanan kongrede üretim bölgelerinin sınıflandırılması, üretimin ve ziraatının geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerini kapsayan alan “1. Standart Bölge” olarak kabul edilmiş ve bunların dışında kalan ağırlığını Batı Karadeniz’deki iller olmak üzere “2. Standart Bölge” olarak ayrılmıştır. Fındık tarımının %90’ı, adından da anlaşılabilceği gibi 1. Standart Bölge’deki illerde yapılmaktadır (Kaynar, 2012: 89).

Fiskobirlik, destekleme alımlarında edindiği tecrübelerle fındık piyasasının en etkili aktörü ve piyasa yapıcısı olarak faaliyet göstermeye başlamış, üretim

koşullarını iyileştirmeye, ihracat olanaklarını arttırmaya, üreticiye ucuz girdi sağlamaya ve kredi olanaklarını genişletmeye dönük bir politika benimsemiştir. İkinci Ulusal Fındık Kongresi'ndeki önerilerde ve oturumlarda yapılan tartışmalarda giderek hissedilen biçimde kooperatif-devlet ilişkisi yoğunlaşmaya başlamıştır (Ballı, 2017: 658).

1950li yıllarda fındık ekim sahalalarının genişleme eğilimini üretim yapılan sahanın büyüklüğünün değişimine bakarak görmek mümkündür. 1951 ile 1963 yılları arasında 1. Standart Bölge'deki ekim alanı toplam 1.479.481 dekardan 1.948.569 dekara; 2. Standart Bölge'deki ekim sahası 142.370 dekardan 236.844 dekara çıkmıştır (Türkiye Ticaret Odaları, 1966: 10). Fındık dikili sahanın artışı muazzamdır ve bu artışa fındık rekoltesi ve ihraç edilen iç fındık miktarının artışı eşlik etmektedir. 1951 yılında 20.37 ton iç fındık ihracatı, 1955 yılında 44.03 tona ve 1959 yılında 51.366 tona ulaşmıştır. 1950 yılında fındık rekoltesi yaklaşık 20 bintondan 1957 yılında 73 bin tona ve 1958 yılında 100 bin tona ulaşmıştır. Rekolteye göre Fiskobirlik'in fındık alım oranı 1951 yılında %10.47, 1956 yılında %31.10 ve 1958 yılında %31.62'ye ulaşmıştır (Tezcek, 2013: 420). 1950 yılı rekoltenin en düşük olduğu yıl olarak kayıtlara geçerken, erken genel seçimin yapıldığı 1957 yılında rekoltenin %91.78'inin destekleme alımı çerçevesinde Fiskobirlik tarafından alındığı yıl olarak kayıtlara geçmiştir. 1957 yılının yaz aylarında ülke gündemi seçimlerin erkene çekileceği ile meşgul olmuş ve seçim 27 Ekim 1957'de yapılmıştır.

4. Sonuç

Demokrat Parti döneminde fındık ürününe yönelik uygulanan destekleme alımları, Bakanlar Kurulu kararıyla üreticiden fındık alınması olarak, Milli Korunma Kanununun 26. Maddesi'ne dayandırılarak yapılmıştır. 1950'li yıllarda Demokrat Parti hükümetleri döneminde yapılan destekleme alımlarında 1935 yılında çıkarılan 2834 sayılı "*Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri hakkında kanun*"a hiç referans verilmemiş olması dikkat çekmektedir.

1951 ve 1958 ürün yılları arasında düzenli olarak her yıl fındık destekleme alımı yapılmış ve ürün satın alma yetkisi "*Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği*"ne verilmiştir. Bu kararların gerekçesi; fındık fiyatlarının belirli bir seviyenin altına düşmesini engellemek ve dünya piyasasında oluşan fiyatları takip ederek tek ürün ile geçinmeye çalışan Karadeniz bölgesinin iktisadi kalkınmasını sağlamaktır. Fiyat ayarlamaları ile bölge halkının refahının sağlanması da hedeflenmiştir. "*Müdahale mubayaası*" olarak adlandırılan işlemlerde özellikle "*müstahsilden mubayaa*"ya dikkat edilmiştir. Bütün bu dönem boyunca Ziraat Bankası'nın açtığı krediler kullanılmıştır. Müdahale alımları ile zarar oluşacaksa, bu zararın tasfiyesinde Milli Korunma Fonu devreye girmiştir.

Destekleme alımlarında doğrudan üreticiden ürün alınmasına gayret edilse de, bazı yılların özel durumlarına uygun olarak tüccarlar da Fiskobirlik'in yaptığı destekleme alımlarından faydalanmıştır. Örnek olarak, dış ticaretin beklendiği gibi gitmediği bir yılda, tüccarın ihraç etmek için hazırladığı iç fındıklar da destekleme alımının avantajlı fiyatlarından yararlandırılmıştır. Fiskobirlik'in destekleme

alımlarını üreticiden yapması belirtilse de, kararnamelerdeki “üretici” kavramının sınırlarının belirsiz olduğu görülmektedir. Kooperatif ortağı olmayı teşvik edecek bir alım mekanizması kurulmadığı gibi, ortaklar için öncelik yapılacağı bilgisine de rastlanılmamıştır. Bu açıdan alımların yapıldığı kişinin üretici mi tüccar mı olduğunun belirlenmesi, yereldeki kooperatif yetkilisinin insafına kaldığı açıktır. Özellikle İstanbul’da konumlanmış ihracatçıların piyasanın işleyişi bozulduğu anda, destekleme alımlarının fiyat kolaylığının yanında devletin ticareti tamamlayıcı ve ürünün ihracını yapıcı bir aktör olarak piyasaya girmesini beklediği görülmektedir.

Destekleme alımlarında Ziraat Bankası’nın açtığı kredilerin yıllar içinde giderek arttığı görülmektedir. Fındık üretiminin yıllar içindeki artışına fındık piyasanın işlem hacminin artışının eşlik ettiği bu süreçte; Bakanlar Kurulu’nun Fiskobirlik’e verdiği görevin niteliğinin “ürünü değerlendirmek”ten “piyasayı düzenleme”ye dönüşmesi gerçekleşmiştir. Bakanlar Kurulu Kararlarında Fiskobirlik’in piyasayı düzenlemek için “memur” edildiği ifadesi özellikle yer almaya başlamıştır.

İhracatın yapılamadığı ve stokun elde kaldığı yıllarda, tüccarların fındığın alım fiyatının düşük olmasını istemesi dikkat çekmektedir. Sezon sonunda yurtdışı fiyatının ani düşüşlerinde, tüccarın elinde kalan ürünleri Fiskobirlik’e satabilmek için de çeşitli girişimlerde bulunduğu görülmüştür. Tüccarlar bir yandan destekleme alım fiyatının düşük olmasını isterken, bir yandan da ihraç fiyatının yüksek olması için devletin müdahale etmesini istemektedir.

1950’lerdeki destekleme alımlarının düzenli ve kararlı bir şekilde yapılması; fındık sahalarının büyüklüğünü, onunla ilişkilenen nüfusu ve ticari bir meta olarak fındığın iktisadi değerini artırmıştır. Kabuklu fındığın gördüğü tek işlemin kırılarak iç fındık haline getirilmesi ve ihraç edildiğinde gıda endüstrisinde badem ve kakaoya alternatif hammadde olarak kullanılması da artık sona ermektedir. Emek yoğun bir tarım ürünü olan fındığın katma değerini artırmak için tüketiminde yeni yöntem arayışları başlamıştır. 1950’li yıllar sona ererken fındığın ihraç edilebileceği yeni pazarlar da resmi olarak aranmaya ve pazarın genişlemesi için reklam faaliyetlerine bütçe ayrılmaya başlanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 126-54-6 “1951-1952 dönemi fındık mahsulü fiyatlarının değerlendirilmesine dair işler için Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı’na yetki verilmesi ve kredi tahsisi” (20.07.1951).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 126-60-7 “Tasfiye halinde bulunan Ticaret Ofisi’nin tahakkuk etmiş ve edecek karlarının fındık destekleme satın alınmasında kullanılması” (09.08.1951).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 127-89-13 “Muhtelif kararlarla tahsis olunup da kullanılmayan 1 929 000 liranın Petrol Ofisi’nce akaryakıt alımlarında ve Ziraat Bankası’nda tesis olunan 1 284 000 liranın da fındık satın alınmasında kullanılması” (26.11.1951).

İhsan Seddar KAYNAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 128-9-5 1951-“1952 üretim yılında üreticiden fındık satın alınmasına dair Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na verilen yetkinin, tüccardan iç fındık satın alınmasına da teşmili” (01.02.1952).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 129-54-8 “Fındık satın alınmasına ilişkin K/870 sayılı Kararın yürürlüğe konulması” (28.07.1952).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 131-23-18 “K/854 sayılı kararlar iç fındıklara uygulanan işlemde Giresun Fındık Tarım Satış Koop. Birliğine Satılmayan fındıkların da faydalandırılmasına dair k/890 sayılı kararın yürürlüğe konulması” (20.02.1953).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 132-59-6 “1951-1952, 1952-1953 ve 1953-1954 yıllarına ait fındık ihracaatına ilişkin K/901 sayılı Koordinasyon Kararının onayı” (27.07.1953).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 135-46-19 “K/901 sayılı Karar'la fındık satın alınması için İktisat ve Ticaret Vekaleti'ne verilen yetkinin, ihraç edilmeyen tüccar elindeki fındıkların satın alınmasına da teşmili” (13.05.1954).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 136-60-2 “Fındık satın alması için İktisat ve Ticaret Vekaleti'ne verilen yetki ile Tarım Satış Koop.leri Birliği'ne verilen ödevlerin 1954 yılı içinde geçerli sayılması” (06.07.1954).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 144-68-5 “Üreticiden fındık satın alınması için İktisat ve Ticaret Vekaleti'ne çeşitli kararnamelerle verilen görevlerin, aynı esaslar çerçevesinde 1956-1957 yılı fındık mahsulüne de uygulanması” (09.08.1956).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 145-120-17 “Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nce satın alınacak fındıkların alış ve satış fiyat farklarının Milli Korunma hesabına geçirilmesi” (25.03.1957).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 146-39-20 “1957-1958 mahsul yılında üreticiden satın alınacak fındık ve bu konu ile ilgili K/1106 sayılı Kararın yürürlüğe konulması” (13.08.1957).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 84-533-1 “Fındık ve pamuk piyasaları ve müdahale alımları hakkında hazırlanan bir not”.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu, 84-532-10 “Fındık mahsulünün genel durumu hakkında malumat” (24.12.1951).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu, 76-480-3 “Giresun, Ordu ve Trabzon'daki fındık tacirlerinin

Hükümetten isteklerine dair, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nda yapılan toplantıya ait not" (24.01.1952).

Diğer Kaynaklar:

Ballı, E. (2017), "Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Fiskobirlik: Tarihsel Bir Değerlendirme" *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 657-700.

Doğruel, F. (1993), *Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD, AT VE Türkiye*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.

Kaynar, İ. S. (2012), *19.yy'ın İkinci Yarısından Cumhuriyet'e Fındığın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kızılkaya, O. (2018), "XX. Yüzyılın Başlarında Türkiye'de Fındık Üretimi ve Ticareti", *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 2 (2): 119-129

Özcan, F. C. (2013), "Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi", Türkiye'nin 1950'li Yılları, Hazırlayan Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 39-68.

Soysüren, A. H. (2018), "Erken Cumhuriyet Döneminde Devlet'in Rolü Bağlamında Fındık Piyasasının Örgütlenmesi ve İhracatçı Tüccarların Ayrışması sürecinde Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği'nin Kurulması", *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 26-42.

TC Ziraat Vekaleti (1956), "İkinci Ulusal Fındık Kongresi, 7-10 Kasım 1955", Ankara.

Tezcek, F. Ö. (2013), "Kriz ve Kooperatifçilik: Fiskobirlik Örneği" *Kriz ve Türkiye*, Editörler Hale Balseven, Fuat Ercan, Phoenix Yayınları, Ankara, 417-434.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (1966), *Fındık Semineri 1966*, Ankara.

Varlık, M. B. (1980), "1930-1940 Yılları Arasında Türkiye'de Tarımsal Kooperatifler Üzerine Bir Deneme". *Ekonomik Yaklaşım*, 1(3) 1980, 101-133.

Yurtoğlu, N. (2017), *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.